

Anna KARYŚ

mgr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

Różnorodność ujęć resocjalizacji osadzonych w zakładzie karnym

Słowa kluczowe: zakład karny, resocjalizacja, metody resocjalizacji.

Resocjalizacja osób skazanych jest procesem bardzo trudnym. Skierowana jest do przestępców, czyli osób głęboko zdemoralizowanych i antagonistycznie zorientowanych na świat społeczny. Warunki społecznej izolacji, w jakich przebiega proces resocjalizacji więziennej, nie sprzyjają temu procesowi i ograniczają możliwość powrotu do normalnego życia w społeczeństwie. Wielość problemów związanych z czynami karalnymi oraz osobami je popełniającymi przedstawia kodeks karny wykonawczy¹.

W zakładzie karnym proces resocjalizacji przeprowadzany jest między innymi w obszarze psychologicznego oddziaływania². W jego obrębie znajduje się proces dokonywania zmian w świadomości osadzonego, co do szkodliwości społecznej czynu przez niego popełnionego. W procesie resocjalizacji dokonuje się także zmiana w różnorodnych funkcjach psychicznych skazanego, np. w budowaniu i utrwalaniu w nim poczucia odpowiedzialności bądź podejmowane są próby zmiany całej osobowości. Proces taki polega także na budowaniu i utrwalaniu społecznej dyscypliny, społecznie akceptowanych postaw, kultury życia codziennego i szacunku dla innych.

Oddziaływanie resocjalizacyjne może dotyczyć dzieci do lat 13 oraz nieletnich w wieku 14–17 lat, młodocianych w wieku od 18 do 24 lat, a także osoby dorosłe. Swym zasięgiem obejmuje zarówno osoby uzależnione, np. od alkoholu, narkotyków, sekt, jak i przestępców. W okresie rozwoju młodzieży resocjalizacja jest korekturą osobowości, natomiast u dorosłego człowieka polega na korekcie

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*, Dziennik Ustaw z dnia 5 sierpnia 1997 r. Nr 90 poz. 557.

² A. Chmurska-Fetkowiak, *Formy oddziaływań psychoterapeutycznych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 430.

osobowościowej struktury już względnie trwałej i ukształtowanej, dlatego u osób dorosłych proces resocjalizacji jest znacznie trudniejszy.

Oddziaływania resocjalizacyjne spełniają trzy główne zadania: są strategią kryzysowej interwencji dla osadzonych, dostarczają im umiejętności praktycznych, przygotowują więźniów do ich przyszłej pracy oraz dostarczają umiejętności społecznych, które będą pomocne w życiu na wolności bez popełniania przestępstw. Tak pojmowana resocjalizacja doskonale służy readaptacji społecznej osadzonych i zapobieganiu zjawisku powrotu na drogę przestępstwa³.

Resocjalizacją penitencjarną nazywa się resocjalizację w instytucji więzienia. Polega ona na wdrażaniu wiedzy i zalecanych stylów zachowań. Powoduje ona także zmiany charakterologiczne, nawyków i redukcję aspołecznych, antyspołecznych i niekorzystnych postaw, które działają pobudzająco na antyspołeczne oraz aspołeczne zachowania człowieka. Według Brunona Hołysta działalność resocjalizacyjna jest to „zespół czynności zmierzających do takiej zmiany cech osobowości jednostki, aby była ona zdolna do funkcjonowania w społeczeństwie”⁴.

Dla procesu resocjalizacji ważny jest cel, jaki zostanie osiągnięty w jego przebiegu. W resocjalizacji penitencjarnej wyodrębniono dwa cele różniące się stopniem efektywności. Jest to cel minimum i cel maksimum. Cel minimum określa stan osobowości więźnia umożliwiający funkcjonowanie osobie skazanej w społeczeństwie, po opuszczeniu więzienia, w sposób nienaruszający norm prawa. Cel minimum zabezpiecza byłego przestępcę przed tak zwaną recydywą, czyli powrotnością w mury więzienne. Jednak bardziej pożądanym jest stan osobowości więźnia, umożliwiający skazanemu społeczne funkcjonowanie nienaruszające nie tylko norm prawnych, ale i ważnych dla życia społecznego norm moralnych. Osiągnięcie takiego stanu u osoby odbywającej karę pozbawienia wolności nazywa się celem maksimum⁵.

Były przestępca, osiągając cel maksimum, po opuszczeniu więzienia jest chroniony przed konfliktem z prawem, czyli przed recydywą, jak i przed konfliktem z normami moralnymi ogólnie obowiązującymi. Były osadzony może ułożyć sobie życie w zgodzie z podstawowymi społecznymi standardami, co będzie wzmacniało i utrwalalo postawy prospołeczne. Powodować to będzie niechęć do minionych doświadczeń penitencjarnych i przestępczych, pozwoli realizować kierunek postępowania o prospołecznych właściwościach. Nieprzystosowanie społeczne ulegnie zminimalizowaniu bądź zupełnej likwidacji. Uzyskanie oczekiwania społecznego tylko w granicach powstrzymywania się od naruszania

³ W. Wilk, *Oddziaływanie resocjalizacyjne i rewalidacyjne wobec ociemniałych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 74.

⁴ B. Hołyst, *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, red. B. Hołyst, t. 1, Warszawa 1984, s. 31.

⁵ H. Machel, *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001, s. 17.

norm prawnych gwarantuje cel minimum. Przyjmuje się, że osoby stające się kryminalistami, posiadają cechy psychiczne, które są stałe i specyficzne, odpowiedzialne za naruszanie prawa⁶.

Literatura przedmiotu opisuje trzy podejścia do procesu resocjalizacji. Zalicza się do nich podejście hormistyczne, psychodynamiczne i behawioralne⁷. William McDougall był twórcą podejścia hormistycznego, wywodzącego się z psychologii. Opisujący podejście hormistyczne Henryk Machel uważa, że napędzająca zachowanie człowieka energia pochodzi od trzech instynktów, które są wrodzoną bądź odziedziczoną psychiczną dyspozycją, napędzającą działania tej osoby, do zwracania uwagi lub spostrzegania przedmiotów pewnej klasy, do doświadczenia impulsu do działania, do działania w pewien określony sposób i do doświadczenia szczególnego rodzaju podniecenia emocjonalnego⁸.

Wyjaśnienie teorii procesu resocjalizacji, podejścia hormistycznego i sposobu dochodzenia do zachowania przestępczego, przedstawił Cyril Burt. Uważa on, że wyciszanie, wynikających z instynktu skłonności, jest nieskuteczne. W przypadku, gdy skłonności zaczną przybierać formę przestępczych zachowań, wszelkie ich tłumienie także nie przyniesie oczekiwanego rezultatu. Ponieważ wyciszanie czy też tłumienie zachowań przestępczych nie przynosi rezultatów resocjalizacyjnych, należałoby raczej zastosować, odmienne od dotychczasowego, skierowanie energii na inne cele⁹.

Skąpa ilość wymaganych okoliczności w warunkach więziennych nie pozwala na praktyczne zastosowanie założeń podejścia hormistycznego. Penitencjarne warunki ograniczają możliwości wyeksponowania instynktów, ich kanalizowania w prospołecznej aktywności. Hormistyczne podejście może być skuteczniej rozwijane dopiero po wyjściu osadzonego z więzienia.

Kazimierz Pospiszyl przedstawił podejście psychodynamiczne do realizacji procesu resocjalizacji. Przyjmuje ono pogląd, że zaburzenia zachowania się człowieka mają swoje wewnętrzne źródła inne niż hormistyczne. Podejście psychodynamiczne eksponowane jest w wielu publikacjach poświęconych psychokorekcyjnym oddziaływaniom na dewiantów, utrudniających życie społeczne. Kazimierz Pospiszyl, przywołując Sigmunda Freuda, pisze, że w osobowości człowieka funkcjonują dwie przeciwstawne motywacyjne struktury. Pierwsza nazwana została id i zaspokaja najistotniejsze potrzeby biologiczne. Druga, przeciwstawna do id, nazwana została superego i jest wobec niekorzystnych wpływów zewnętrznych rodzajem filtra¹⁰.

Rosyjski fizjolog, Iwan Pawłow, przedstawił warunkowanie klasyczne, które stanowi podstawę podejścia behawioralnego do procesu resocjalizacji. W podej-

⁶ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000, s. 31.

⁷ K. Pospiszyl, *Resocjalizacja. Teoretyczne postawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998, s. 18–51.

⁸ H. Machel, dz. cyt., s. 18.

⁹ O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, Warszawa 1987, s. 26.

¹⁰ K. Pospiszyl, dz. cyt., s. 30.

ściu behawioralnym dużą rolę odegrało także prawo efektu Edwarda Thorndike'a. Jego zdaniem uczucie zadowolenia z osiągniętego sukcesu jest efektem utrwalania doprowadzającego do sukcesu zachowania. Wobec powyższego, zachowanie, które nie doprowadziło do spodziewanego efektu, nie podlega wzmocnieniu, dlatego nie utrwalilo się, ponieważ jego sprawca nie odczuł zadowolenia¹¹.

Teoria, sformułowana na tej podstawie przez Clarka Hulla, mówi, że związek między bodźcem a reakcją jest przedmiotem uczenia się, zaś siła nawyku to jednostka miary uczenia się. Niezbędnym warunkiem uczenia jest wzmocnienie. Wzrost siły nawyku dla danej reakcji następuje, gdy zostanie uzyskana stanowiąca cel pewna substancja. Poziom istniejącego popędu redukuje otrzymana substancja przyjmująca nazwę czynnika wzmocniającego i zawdzięcza temu swoją efektywność. Elementem teorii uczenia się jest siła związku wyuczonego między reakcją a bodźcem. Stopniowo ona wzrasta w trakcie ćwiczenia, w sposób ciągły, wraz z każdą wzmocnioną próbą¹².

Terapia behawioralna ma zastosowanie zarówno w procesie resocjalizacji przestępców dorosłych, jak i nieletnich. Stosuje się ją względem przestępców szczególnie zdemoralizowanych oraz psychopatycznych, w stosunku do których psychodynamiczne formy psychoterapii są niewiele przydatne, ponieważ u osób resocjalizowanych występuje słaba motywacja do uczestniczenia w psychoterapii. Kazimierz Pospiszyl za cele terapii behawioralnej uważa eliminowanie braków w zachowaniu, wyrównywanie negatywnych cech zachowania oraz podnoszenie jakości kontroli własnego zachowania¹³.

Osoby zdemoralizowane wyróżniają się brakami w zachowaniu, niewystarczającą wiedzą, słabą umiejętnością wypowiedzania się, zaburzającym obcowaniem z innymi ludźmi brakiem kultury osobistej. Formy zachowań o charakterze negatywnym powstają zwykle w wyniku internalizacji niewłaściwych wartości i utrudniają społeczne funkcjonowanie jednostki. Do zadań resocjalizacji należy usuwanie niewłaściwych form zachowań i silne wzmocnienie cech wartościowych społecznie, wspierających prospołeczne zachowania.

Wzmocnianie kontroli nad sobą dotyczy podniesienia na wymagany poziom dokonywania wyboru zachowań racjonalnych, a szczególnie powstrzymywanie się od reakcji emocjonalnych, zmierzających do natychmiastowego zaspokajania potrzeb, gwałtownych lub agresywnych. Teoria behawioralna zawiera słabe strony w postaci krótkotrwałego efektu treningu behawioralnego. Henryk Machel wskazuje na niebezpieczeństwo obniżenia się poziomu efektu treningu behawioralnego po zaprzestaniu wzmocnień pozytywnych, dlatego terapia behawioralna nie zawsze jest skuteczna. Ograniczoność ta może występować w warunkach więziennych, gdzie bardzo trudno zorganizować niezakłócony niczym trening

¹¹ P.G. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1994, s. 103–104.

¹² H. Machel, dz. cyt., s. 24.

¹³ K. Pospiszyl, dz. cyt., s. 44.

prospołecznych zachowań, z uwagi na znaczny stopień antyspołeczności i aspołeczności więziennego środowiska¹⁴.

Trzy podejścia do resocjalizacji wskazują na brak istnienia koncepcji resocjalizacji, która umożliwiałaby uzyskiwanie zmian skutecznych w zachowaniu każdego człowieka, wymagającego psychokorekcji penitencjarnej. Resocjalizacja w zakładach penitencjarnych, tak jak ogólnie resocjalizacja, ma wyraźne granice. Wyznaczają je następujące czynniki: podatność więźniów na oddziaływanie korekcyjne, warunki więzienne, sprawność warsztatu resocjalizacyjnego (metodyki psychokorekcyjnej), profesjonalizm personelu, odporność na oddziaływania podkultury więziennej, organizacja penitencjarnej procedury, stopień zależności osób odbywających karę pozbawienia wolności od organizacji i grup przestępczych, których byli lub są członkami, po zwolnieniu z więzienia społeczne wsparcie dla wymagań procedury resocjalizacyjnej i readaptacyjnej.

Całemu procesowi resocjalizacji służą także ściśle określone jej zasady. Czyniąc proces resocjalizacji skuteczniejszym, należy stworzyć warunki, aby ludzie, pracujący z młodzieżą i osobami dorosłymi, kierowali się wcześniej ustalonymi zasadami, które każdy wychowawca oraz pedagog musi znać. Do zasad resocjalizacji zalicza się zasadę psychofizycznej gotowości do podjęcia pracy, zasadę pozytywnych nastawień wychowawczych, zasadę wdrażania do realizacji zadań, zasadę kształtowania umiejętności i pozytywnych nawyków oraz zasadę wychowawczego ukierunkowania procesu pracy¹⁵.

Kara pozbawienia wolności we współczesności przestała być dotkliwym odwetem na winowajcy, coraz wyraźniej zaczęto podkreślać konieczność poprawy więźniów i ich wychowania. Oddziaływania, służące osiągnięciu tego celu, to przede wszystkim praca edukacyjna, w tym wyszkolenie zawodowe i przysposobienie do uczciwej pracy na wolności. Dostrzeżono demoralizujący wpływ bezczynności na skazanych oraz dobroczynny wpływ pracy na rozwój moralny więźniów i przygotowanie ich do reintegracji społecznej.

Współcześnie międzynarodowe konwencje, takie jak Wzorcowe Reguły Minimum ONZ¹⁶ czy Europejskie Reguły Więzienne, dostrzegają różne formy ak-

¹⁴ H. Machel, *O skuteczności resocjalizacji*, Gdańsk 1992, s. 88.

¹⁵ O. Lipkowski, dz. cyt., s. 26.

¹⁶ Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli); Praca; Reguła 96 Wszyscy więźniowie odbywający wyrok będą mieć możliwość podjęcia pracy i/lub aktywnego uczestniczenia w swojej rehabilitacji, odpowiednio do ich zdolności fizycznych i psychicznych stwierdzonych przez lekarza lub innego wykwalifikowanego pracownika służby zdrowia. Zapewniona będzie wystarczająca ilość pracy o użytecznym charakterze, tak, aby można było zatrudniać więźniów przez normalny dzień roboczy. Reguła 97 Praca więźniów nie powinna mieć charakteru dolegliwości. Więźniowie nie będą trzymani w niewoli lub poddaństwie. Więźniowie nie będą zmuszani do pracy na korzyść własną lub prywatną jakiegokolwiek pracownika zakładu karnego. Reguła 98 W takim stopniu, jak to możliwe, zapewniana praca będzie tego typu, by utrzymać bądź zwiększyć zdolność więźnia do uczciwego zarabiania na życie po zwolnieniu. Więźniom będącym w stanie z tego sko-

tywności więźniów w rozwijaniu i utrzymywaniu ich sprawności umysłowej i fizycznej, zachowaniu psychologicznego dobrostanu, a także korzystnie wpływających na ich reintegrację ze środowiskiem społecznym po wyjściu na wolność. W polskim *kodeksie karnym wykonawczym* z dnia 6 czerwca 1997 roku podkreśla się, że w celu kształtowania społecznie pożądanых postaw, poczucia odpowiedzialności, potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym brak powrotu do przestępstwa, prowadzi się zindywidualizowane oddziaływania, przede wszystkim poprzez pracę, zdobywanie odpowiednich kwalifikacji zawodowych, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, nauczanie, podtrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym i z rodziną oraz poprzez środki terapeutyczne¹⁷.

Polskie więziennictwo jest instytucją działającą w systemie hierarchicznym, jest uzbrojoną i umundurowaną formacją, która wykonuje karę tymczasowego

rzystać, w szczególności więźniom młodym, zapewnione zostanie szkolenie zawodowe w zakresie użytecznych zawodów. W ramach ograniczeń wynikających z predyspozycji do wykonywania zawodu oraz wymogów więziennej organizacji i dyscypliny, więźniom umożliwić będzie wybór zawodu, który chcą wykonywać. Reguła 99 Organizacja i metody pracy w zakładzie karnym, w takim stopniu, jak to możliwe, będą przypominać organizację i metody wykonywania podobnej pracy poza zakładem, tak aby przygotować więźniów do normalnego życia zawodowego. Niemniej, interes więźniów i ich szkolenie zawodowe nie mogą być podporządkowane celowi uzyskiwania zysku ekonomicznego z działalności gospodarczej prowadzonej w ramach zakładu karnego. Reguła 100 Preferowane jest, by jednostki gospodarcze i gospodarstwa rolnicze instytucji o charakterze izolacyjnym zarządzane były bezpośrednio przez administrację instytucji, a nie przez prywatnych przedsiębiorców. W przypadkach, gdy więźniowie są zatrudnieni przy pracy niekontrolowanej przez administrację zakładu karnego, zawsze będą oni pozostawać pod nadzorem personelu zakładu. O ile praca nie jest wykonywana na rzecz innych instytucji państwowych, za pracę taką płacone będzie normalne wynagrodzenie na rzecz administracji zakładu przez osoby, na rzecz których praca jest świadczona, przy wzięciu pod uwagę wyników pracy więźniów. Reguła 101 Odpowiednie przepisy, mające na celu ochronę bezpieczeństwa i zdrowia pracowników na wolności, w równym stopniu przestrzegane będą w zakładach karnych. Więźniom, którzy ulegli wypadkom przy pracy lub chorobie zawodowej, zapewnione zostanie odszkodowanie na warunkach nie mniej korzystnych niż te, które zgodnie z prawem przysługują pracownikom na wolności. Reguła 102 Maksymalny dzienny i tygodniowy wymiar czasu pracy więźniów określony będzie przez prawo lub przepisy administracyjne, przy wzięciu pod uwagę miejscowych przepisów lub zwyczajów odnoszących się do zatrudniania wolnych pracowników. Ustalony w ten sposób wymiar czasu pracy będzie uwzględniał jeden dzień odpoczynku w tygodniu oraz wystarczającą ilość czasu na edukację oraz inne czynności wymagane jako część przewidzianego postępowania z więźniami i ich resocjalizacji. Reguła 103 Zostanie zapewniony system sprawiedliwego wynagradzania pracy więźniów. W ramach tego systemu więźniom zezwoli się na wydawanie przynajmniej części zarobków na dozwolone artykuły służące do własnego użytku oraz na przesyłanie części zarobków rodzinie. System ten powinien także zapewniać, by część zarobków była wyodrębniana i przechowywana przez administrację instytucji, tak, aby stanowiły fundusz, który zostanie przekazany więźniowi w chwili jego zwolnienia; *Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)*, Organizacja Narodów Zjednoczonych 2015, s. 32–33, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf [dostęp: 6.01.2019].

¹⁷ P. Atroszko, *Formy oddziaływań penitencjarnych. Wprowadzenie*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, Wydawnictwo, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 243.

aresztowania oraz pozbawienia wolności. W trakcie tymczasowego aresztowania naczelnym zadaniem więzienia jest izolowanie osadzonego od ludzi, którzy mogą mu ułatwić mataczenie. Osadzonego izoluje się także od współników, zarówno przebywających w aresztach, tak jak i on, jak też przebywających na wolności. Więziennictwo odpowiedzialne jest za wypełnianie powinności dbałości o prawidłowy tok śledztwa. W przypadku odbywania kary bezwzględnego pozbawienia wolności przewodnim celem więziennictwa jest „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstw”¹⁸. Potoczne rozumienie tego prawa zakłada resocjalizację skazanych poprzez: pracę, naukę, zajęcia sportowe, itp.

Więziennictwo w Polsce Ludowej wpisane było w represyjny system państwa totalitarnego. Wykonywało ono polecenia Służby Bezpieczeństwa, Milicji, mimo prawnej suwerenności oraz podlegania od 1956 roku pod Ministerstwo Sprawiedliwości. Osadzeni byli rezerwuarem taniej siły roboczej, zatrudniani: w fabrykach samochodów, w kopalniach, gospodarstwach rolnych, hutach, itp. Praca dla więźnia była obowiązkiem ustawowym, za odmowę którego karano. Taki stan rzeczy miał uzasadnienie ideologiczne, zgodnie z którym jednostka popołniająca czyn zabroniony występowała przeciwko obowiązującej ideologii oraz przeciwko kodeksowi karnemu. W tych czasach kradzież mienia społecznego o wiele surowiej była traktowana niż kradzież dokonana na osobie fizycznej. Naczelnym celem wykonania kary było uzyskanie przemian w postawach więźnia, zarówno wobec ideologii, jak i obowiązującego systemu karnego¹⁹.

Więziennictwo wobec osadzonych działa w dwóch głównych kierunkach. Z jednej strony zabezpiecza się ochronę kadry pracującej z osadzonymi i ochronę społeczeństwa poprzez izolację szczególnie groźnych przestępców oraz ochronę samych skazanych, z drugiej zaś strony prowadzi się szeroko rozumianą działalność resocjalizacyjną wobec więźniów.

Obie formy działalności są bardzo ważne, bez względu na ich kolejność wymieniania, wzajemnie się przenikają i dopełniają. Resocjalizacyjne działania, jeśli chce się osiągnąć pozytywny efekt końcowy, swym zasięgiem obejmują kilka równie ważnych obszarów. Jednym z nich jest zatrudnienie osadzonych, na które bezpośrednio wpływa sytuacja gospodarcza naszego kraju. Najkorzystniejsze jest dla więźnia odpłatne zatrudnienie w: przemysłowych przedsiębiorstwach przywięziennych, przywięziennych pomocniczych gospodarstwach, u pozawięziennych kontrahentów, przy pomocniczych i porządkowych pracach wykonywanych dla jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, art. 67 par. 1.

¹⁹ K. Dubiel, *Wstęp*, [w:] *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, K. Pierzchała, C. Cekiera, Toruń, 2008, s. 8–9.

Powyższe instytucje, zatrudniające skazanych, podlegają prawom rynkowym. Udogodnienia oferowane przedsiębiorstwom zatrudniającym osadzonych w postaci przyjmowania zamówienia przez gospodarstwa pomocnicze, z pominięciem drogi przetargowej, czy też zatrudnianie skazanych, którzy zarabiają połowę najniższych wynagrodzeń, nie rekompensują utrudnień związanych z zatrudnianiem osób pozbawionych wolności. Przedsiębiorca zatrudniający więźnia musi się liczyć z koniecznością częstej zmiany zatrudnionych osób, co jest związane ze zmieniającą się sytuacją prawną osadzonego, końcem kary pozbawienia wolności, względami bezpieczeństwa bądź przedterminowym warunkowym zwolnieniem. Osadzeni to pracownicy niemający nawyku pracy oraz właściwego wykształcenia. Proces przyuczania osadzonego do wykonywania najprostszych czynności w zawodzie bywa trudny i długi²⁰.

Dociekając znaczenia kary pozbawienia wolności, jako konsekwencji prawnej implikującej ze sobą przymus, mając na uwadze przestrzeganie prawa, należy zadbać, aby pobyt w zakładzie karnym i związane z tym doświadczeniem dolegliwości wywołały gotowość u jednostki pozbawionej wolności do wyboru w przyszłości tylko takiej aktywności, która jest społecznie pożądana. Jednostka, będąc w okoliczności przymusowej, ma do wyboru uciążliwość, które towarzyszą zachowaniu zgodnemu z prawem, lub dolegliwość wynikającą z przekroczenia wymaganego zachowania: „Ludzie boją się kary więzienia, ale tylko wtedy, gdy mają zapewniony lepszy dach nad głową i miskę jadła lepszego od więziennego”²¹.

Wszelka aktywność podejmowana z myślą o dokonaniu zmiany obecnego niekorzystnego położenia, nie w tej chwili, ale z myślą o przyszłości, nazywana jest proaktywnością. Początków koncepcji proaktywności można upatrywać w teorii interakcyjnej, w której człowiek, środowisko i zachowanie w sposób ciągły oddziałują na siebie. Osoba ludzka nie jest bezwzględnie zależna od środowiska, dlatego ma możliwość uruchomienia swojej woli i sił psychicznych, aby swoje zadania życiowe urzeczywistnić. Na przekór niemożności doboru najkorzystniejszego dla siebie miejsca funkcjonowania, może uruchomić czynności w kierunku przebudowy obecnej przestrzeni. Wynik zmian środowiska wskazuje na urzeczywistnienie proaktywności osoby, która operatywnie i podmiotowo podejmuje sprawcze czynności. Początkowo uważano, że proaktywność jest stała na przestrzeni całego życia, natomiast późniejsze badania wykazały, że proaktywność w ciągu całego życia nie jest stała, lecz w zależności od sytuacji życiowej jej natężenie ulega zmianom. Trudną sytuację życiową stanowi kara pozbawienia wolności, lecz ważny jest także moment, w którym jednostka może podejmować aktywność, aby poprawić aktualną sytuację lub poddawać się wpływowi otoczenia i pozostać

²⁰ A. Majewski, *Problemy kadrowe i organizacyjne więziennictwa w województwie opolskim*, [w:] *Polska resocjalizacja i więziennictwo Konteksty – praktyki – studia*, red. Z. Jasiński, D. Widela, Opole 2009, s. 151–152.

²¹ T. Przesławski, *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 52.

bierną. Zatem pozostając w izolacji, można także tworzyć zasoby niezbędne do urzeczywistnienia swoich celów w przyszłości i jest to proaktywność²².

Zjawisko wolontariatu wśród więźniów może okazać się doskonałym instrumentem wspierania resocjalizacji w zakładach karnych. Według Stanisława Gawrońskiego podczas podejmowania przez osadzonych pracy wolontaryjnej tworzy się w nich inna świadomość otaczającej ich rzeczywistości. Osoby trafiające do więzienia zazwyczaj nie martwią się losem innych, chcąc zaspokoić tylko własne potrzeby. Angażując się w wolontariat, osadzeni od nowa uczą się ról społecznych, właściwych postaw obywatelskich i moralnych. Programy wolontariatu osadzonych mają więc duże możliwości ukierunkowane na resocjalizację. Realizują idee nowych Europejskich Reguł Więziennych z 2006 roku, które wnioskuje, by warunki odbywania kary pozbawienia wolności były odzwierciedleniem pozytywnych przejawów życia na wolności. Kara ma służyć skazanemu, jako pomoc w nabywaniu pożądaných społecznie kompetencji oraz integracji społecznej. Europejskie Reguły Więziennicze akcentują prawo, a raczej obowiązek osadzonego do współkształtowania swego miejsca w społeczeństwie, podkreślają rolę współpracy zakładów karnych z lokalnymi instytucjami oraz władzami²³.

Kodeks karny wykonawczy narzuca na służbę więzienną wypełnienie dyrektywy mieszczącej się w art. 67 § 1 kkw, wobec osadzonych, która stanowi, że celem odbywania przez osadzonego kary pozbawienia wolności jest wywołanie u niego woli współdziałania w kształtowaniu społecznie oczekiwanych postaw. Do takich postaw należy poczucie odpowiedzialności za swoje czyny oraz wewnętrzna potrzeba respektowania przepisów prawa, jak również zaprzestania powrotów na drogę przestępstwa. Instrumentem realizacji osiągnięcia tego celu jest m.in. praca, w szczególności propagująca zdobywanie kwalifikacji zawodowych, oraz nauczanie. Priorytetowa jest również kooperacja z wszelkiego rodzaju organizacjami, fundacjami i stowarzyszeniami, o których mówi art. 38 § 1 kkw²⁴.

Praca stanowi jedną z głównych aktywności człowieka. Dla przebywającego w więzieniu zaczyna ona nabierać specyficznego znaczenia, a co najważniejsze - posiada wartość resocjalizacyjną, gdy wywołuje u osadzonego oczekiwane zmiany w zachowaniu. Aktywizacja skazanych poprzez pracę była znana już starożytności, obecnie jest najczęściej stosowanym środkiem oddziaływania na skazanego wykonywanym z myślą o jego przyszłości. Jest to przygotowanie osadzonego do prawidłowego, nienaruszającego norm społecznych funkcjonowania w społeczeństwie po odbyciu kary odosobnienia²⁵.

²² B. Kwiatkowski, *Proaktywne konstruowanie przyszłości w izolacji więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 44.

²³ A. Buczyńska, *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 96–97.

²⁴ A. Osowska-Rembecka, *Programy oddziaływań penitencjarnych na przykładzie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Warszawie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 130–131.

²⁵ Cz.P. Kłak, *Zatrudnienie skazanych w wybranych państwach europejskich. Analiza porównawcza*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95, s. 102.

Obecnie praca nie stanowi tylko elementu kary, wręcz przeciwnie, są też państwa, gdzie podejmowanie przez więźnia pracy jest zabronione. Współcześnie praca we wszystkich systemach penitencjarnych krajów europejskich jest przede wszystkim elementem resocjalizacji. Europejskie Reguły Więzienne wyznaczają wspólne standardy pracy więźniów. Odmienne formy zatrudniania więźniów są podyktowane różnorodnością warunków istniejących w poszczególnych państwach, lecz sam cel pracy skazanych i proces jej organizacji jest ujednolicony. W Polsce programy zatrudnienia realizowane wobec skazanych są ukierunkowane na oddziaływanie wychowawcze oraz przygotowanie osadzonego do życia w warunkach wolnościowych, poprzez ich rozwój zawodowy, zdobycie interesującej, godnej pracy, odpowiednich umiejętności i doświadczeń, aby po odbyciu kary miał możliwość pracowania na utrzymanie swoje i swojej rodziny²⁶.

Kara pozbawienia wolności przez osobę pełnoletnią może być wykonywana w systemie zwykłym lub osadzony może skorzystać z udziału w indywidualnym programie readaptacyjnym. To organ wykonujący karę proponuje oddziaływania wobec osadzonego. Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. zakłada odrzucenie przymusu resocjalizacyjnego w przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności, osadzony ma prawo sam decydować o swojej osobie. Kodeks zakłada, że skuteczne jest tylko oddziaływanie, które dorosły człowiek sam zaakceptuje. Oddziaływania reedukacyjne są obligatoryjnie stosowane wobec młodocianych i skazanych wymagających leczenia bądź terapii, dlatego w myśl kkw odbywają oni karę w systemie programowanego oddziaływania. Kodeks karny wykonawczy oraz powiązane z nim ustawy przewidują zastosowanie leczenia i rehabilitacji za zgodą osadzonego, a na wypadek jej braku, sąd penitencjarny decyduje o zastosowaniu przymusu leczenia wobec osób uzależnionych od alkoholu bądź środków odurzających albo substancji psychotropowych, a także wobec skazanych za przestępstwa z art. 197–203 kk zaistniałe w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych²⁷.

Polskie więziennictwo odnotowuje w populacji więziennej wzrost liczby osób będących w wieku senioralnym i wykazuje się pięciokrotny jego wzrost w latach 1999–2012. Ta grupa skazanych nie doczekała się po roku 1989 wypracowania resocjalizacyjnego modelu postępowania z nią. Dotychczas wiek senioralny nie przedstawia ani zewnętrznego, ani wewnętrznego kryterium podziału skazanych. Postępujące i nieuchronne zmiany psychiczne, biologiczne, społeczne starzenia się wskazują na konieczność opracowania dla seniorów odmiennego sposobu odbywania kary, który winien zapewnić właściwe i dostosowane do możliwości psychofizycznych starych ludzi warunki odbywania kary, stosować system programowanego oddziaływania bądź terapeutyczny, najlepiej przygoto-

²⁶ P. Jaki, *Zatrudnienie skazanych w Polsce na tle porównawczym. Zagadnienia wybrane*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95, s. 79–80.

²⁷ A. Nawój-Śleszyński, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 7–8.

wujący więźniów seniorów do wolności oraz bezwarunkowo nadzorować przez kuratorów sądowych powroty tych więźniów do społeczeństwa²⁸.

Co prawda obecnie w więzieniach przebywa więcej recydywistów, którzy są w starszym wieku, niż młodocianych, to jednak do skazanych młodocianych odbywających karę więzienia skierowano obligatoryjnie system programowego oddziaływania. Zostały także opracowane dla nich różnego rodzaju treningi i warsztaty, zgodnie z indywidualnymi potrzebami młodocianych więźniów. Kształtują one umiejętności młodocianych sprzyjające późniejszej readaptacji społecznej. Niestety, brak jest programów oddziaływań skierowanych do ludzi starych, wykazujących już mniejszą sprawność fizyczną i psychiczną. Więźniowie w podeszłym wieku są najczęściej schorowani i po opuszczeniu więzienia najczęściej nie mogą liczyć na wsparcie swych rodzin²⁹.

Określenie znaczenia zatrudnienia na rzecz zaniechania przestępczości stanowi obszar zainteresowań naukowych. Badaniom poddawane są czynniki przyczynowe zaistnienia zmian w obszarach pracy, relacje interpersonalne przestępcy z rodziną oraz programy resocjalizacyjne. Pracy nie przypisuje się jednoznacznej roli w próbach zerwania z przestępczością, zwłaszcza młodzi mężczyźni zdają się być odporni na jej dobroczynną funkcję. W stosunku do osób starszych praca przynosi lepsze efekty. Nabiera ona znaczenia resocjalizacyjnego podczas pobytu w więzieniu oraz po opuszczeniu przez osadzonego murów więziennych³⁰.

Współcześnie praca więźniów rozumiana jest jako środek resocjalizacji. Dyskusje wywołuje tylko forma prawna i kwestia odpłatności za pracę więźniów. W obecnej sytuacji bezrobocia, które najbardziej widoczne jest wśród osób młodych, ogólny sprzeciw wywołuje polityka odpłatnego zatrudniania osadzonych³¹.

Choć samo pojęcie resocjalizacji, biorąc pod uwagę minione wieki, jest używane od niedawna, to ludzkość od zawsze odczuwała potrzebę jej urzeczywistnienia w stosunku do niektórych jednostek w swojej społeczności i poszukiwała właściwego miejsca, w którym mogłaby ona rzeczywiście zaistnieć. Ta myśl, choć pod różnymi postaciami, przewijała się od zarania dziejów i przewija się po dzień dzisiejszy, poszukując nowych rozwiązań. Bogato opisuje to literatura przedmiotu. Sięgając do literatury okresu średniowiecza można spotykać się już z wyrokiem skazującym na karę więzienia. Jednak dopiero koniec XIX wieku przynosi upowszechnienie tej kary w Europie. Przewodnią rolę w uznawaniu kary więzienia, jako podstawy całego systemu karnego spełniał amerykański oraz angielski model penitencjarny³².

²⁸ A. Nawój-Śleszyński, *Problemy indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83, s. 97–98.

²⁹ A. Szymanowska, *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90, s. 5.

³⁰ R. Szczepanik, *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 74–75.

³¹ A. Musiała, *Ewolucja prawnej regulacji zatrudnienia więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 85, s. 64.

³² B. Geremek, *Litość i szubienica*, Warszawa 1989, s. 244–245.

W czasie obowiązywania w Europie celkowego systemu kary więzienia w Australii, a ściślej na wyspie Norfolk, po raz pierwszy wprowadzono do więzień system progresywny lub markowy, którego twórcą był Aleksander Maconochie. System progresywny oparty był na otrzymaniu pewnej liczby punktów, dzięki którym skazany mógł przejść do wyższej klasy, co oznaczało odbywanie kary w lepszych warunkach niż dotychczas. W przypadku uzyskania niższej oceny przez osadzonego za wykonaną pracę oraz zachowanie odejmowano mu pewną liczbę punktów i przenoszono go do odbywania kary w gorszych warunkach, a co za tym idzie – w niższej klasie. Pozytywna ocena w najwyższej klasie oznaczała możliwość warunkowego zwolnienia z więzienia. Jak widać, zarówno los samego osadzonego, jak i czas przebywania w więzieniu, były zależne od samego więźnia³³.

Ponieważ ustawodawstwo francuskie, w przeciwieństwie do polskiego, przyjęło zasadę materialnoprawnej dywersyfikacji form kary pozbawienia wolności, różnicuje ono formy tej kary już w czasie jej orzekania. Za podstawę przyjmuje się materialno-prawne kryterium powiązania kary z rodzajem przestępstwa, za które się ją orzeka. Kodeks karny (Code Pénal) Francji różnicuje pozbawienie wolności na kryminalne, które są orzekane za zbrodnie, oraz poprawcze, orzekane za występki. Przedstawiciele doktryny francuskiej przyjmują to kryterium różnicowania rodzajów pozbawienia wolności, które niezbędne było do różnicowania „ciężkości” kary orzekanej za występki czy zbrodnie³⁴.

Łamanie prawa jest immanentnym komponentem rzeczywistości społecznej. Kara kryminalna jest odpowiedzią wymiaru sprawiedliwości na postępowanie niezgodne z normami prawa karnego. Pojęcie kary wielokrotnie przekształcało się w ciągu wieków, poczynając od stosowania rozmaitych postaci sankcji fizycznych, m.in. uszkodzeń ciała i kary śmierci. Współcześnie większość demokratycznych państw czerpie z niżej przytoczonego katalogu kar dla sprawców czynów karalnych: pozbawienie wolności, grzywna oraz zróżnicowanych form pracy nieodpłatnej w rozumieniu kary nieodpłatnej bądź zadośćuczynienia, kontrolowanej pracy na cele społeczne³⁵.

W ramach poszukiwania skutecznych form resocjalizacji więźniów w XIX wieku powstają zarysy koncepcji pracy więźniów. Była ona obecna w każdym systemie penitencjarnym, choć jej cel to nie tylko resocjalizacja więźnia. Służyła także jako dodatkowa dolegliwość, nierzadko kończąca się śmiercią. Zmiana zasad organizacji pracy więźniów zmierzałyby w kierunku przekształcenia systemu odbywania kary więzienia. Istotą zmiany odbywania kary byłaby reorganizacja izolacji zakładowej, przy wsparciu metod tradycyjnych oraz osiągnięć nowocze-

³³ D. Raś, *O poprawie winowajców więzieniach i zakładach dla nieletnich*, Katowice 2006, s. 26.

³⁴ P. Stępnia, *Zatrudnianie więźniów we francuskich i polskich zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90, s. 59.

³⁵ K.A. Wiśniewska, *Koszty kary kryminalnej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 27.

snej technologii, w izolację pozazakładową. Zmiana sposobów oraz warunków pozbawienia wolności wiązać by się musiała ze zmianami normatywnymi, administracji służby i techniczno-medycznymi. Osadzeni realizowaliby prace publiczne poza obrębem zakładów karnych w programowo stworzonych oddziałach mobilnych. Oddziały przemieszczające się wykonywałyby dyspozycje wchodzące w zakres gospodarki komunalnej i państwowej głównie z obszaru gospodarki leśnej, wodnej, gospodarki recyklingu i odpadowej, infrastruktury technicznej, kolejowej, drogowej, odbudowy przestrzeni publicznej³⁶.

W dobie oświecenia przywięzienne szkolnictwo było tematem refleksji i kierunkiem myśli poprawczej. Wtedy już zdawano sobie sprawę, jak olbrzymie znaczenie dla ewolucji korekcji osadzonego ma możliwość jego edukowania. Wykształcenie wyposaża osadzonego w instrumenty umożliwiające mu lepsze funkcjonowanie w społeczeństwie po opuszczeniu więzienia. Zdobycie zawodowych kwalifikacji, wykształcenia na średnim poziomie technicznym lub ogólnym tworzą większe możliwości na reintegrację oraz readaptację z otoczeniem po odbyciu kary³⁷.

Koncept utworzenia więziennej kolonii rolniczej zrodził się z początkiem XIX wieku dzięki Polakowi Mirosławowi Nakwaskiemu, w późniejszym okresie wykorzystał go także Irlandczyk Walter Crofton. Idea zorganizowania w Polsce od 1934 roku kolonii rolniczej powstała dzięki pozytywnym doświadczeniom w pracy przywięziennych gospodarstw rolniczych. Powstanie kolonii rolnej w Mrowinie w latach 1934–1939, a także w latach 1957–1969 zaowocowały wykorzystaniem wśród środków oddziaływania wychowawczego m.in. nauki zawodu w szkole rolniczej, po czym w 1958 roku opisywane więzienie uzyskało status więzienia eksperymentalnego³⁸.

W 2018 roku przeprowadzono badanie dotyczące znaczenia pracy w resocjalizacji na przykładzie Zakładu Karnego w Herbach. Okazało się, że aktywność zawodowa więźniów, a co za tym idzie i znaczenie pracy w ich resocjalizacji, jest zdeterminowana wieloma czynnikami. Mogą je stanowić zarówno przyczyny dotyczące indywidualnych cech osobowości jednostki, poziomu ich wykształcenia ogólnego oraz zawodowego, ich zainteresowań i upodobań, jak również posiadanie wewnętrznej potrzeby dokonania zmian w swojej postawie. Podejmowanie pracy przez więźniów z całą pewnością determinuje ustawodawstwo, ale nie mały wpływ ma na to także środowisko społeczne czy sytuacja rodzinna osadzonego. Aktywność zawodowa osadzonych w Zakładach Karnych, w tym również w Herbach, jest też wyrazem ścierania się i wzajemnego przenikania tych determinantów. Wyodrębnia się krytyczne obszary, warunkujące aktywność zawodową osa-

³⁶ T. Przesławski *Manifest penitencjarny. O nowej organizacji pracy więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 5–6.

³⁷ M. Juwa, *Kształcenie w procesie resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 78, s. 118.

³⁸ K. Bedyński, *Więzienna Kolonia Rolnicza w Mrowinie (1933–1969)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 117.

dzonych, wśród których wykształcenie formalne więźniów oraz ich kompetencje osobiste i konieczność regulowania zobowiązań finansowych zajmują bardzo ważną pozycję.

Badania wykazały, że odpowiedź na pytanie stanowiące problem główny: jaką rolę odgrywa zatrudnienie i praca osadzonych w ich resocjalizacji na przykładzie Zakładu Karnego w Herbach, jest jednoznaczna i bardzo pozytywna. Ogólnie można bowiem stwierdzić, że praca w każdym obszarze przestrzeni życia więziennego umożliwia zaspokojenie wielu potrzeb osobom pozbawionym wolności, począwszy od finansowych po psychospołeczne, ma też szerokie spektrum znaczeniowe dla zaspakajania wewnętrznych potrzeb samych osadzonych. Brak pracy powoduje różnorakie niekorzystne konsekwencje ekonomiczne, społeczne i psychologiczne, wytwarza to negatywne zjawisko separacji społecznej, samotności i ograniczenia kontaktów interpersonalnych w stosunku do osób z najbliższego otoczenia, środowiska społecznego czy rodzinnego. Praca towarzysząca karze pozbawienia wolności może pełnić różne funkcje i mieć dla osadzonych różne znaczenie. Może stanowić doskonały instrument wychowawczy. W niniejszym opracowaniu podnoszono kwestię odpowiedniego opłacania pracy osadzonych, tak aby była ona satysfakcjonująca dla nich, by dzięki temu chętniej była podejmowana. Osadzeni z Zakładu Karnego w Herbach deklarują podejmowanie przez siebie prac społecznie użytecznych, co zdaniem badacza bardzo korzystnie wpływa na kształtowanie ich właściwych postaw prospołecznych oraz wspiera reintegrację społeczną. Więźniowie, uczestnicząc w ramach podejmowanej pracy w pomocy organizacji różnych imprez, niewątpliwie pobudzają swoje twórcze wyobrażenie świata zewnętrznego i głęboko ukryte pragnienie żywego uczestniczenia w tym świecie. Zdaniem badacza skazani częstokroć dobrowolnie podejmują pracę, choć nie zawsze jest ona zgodna z ich zainteresowaniami, możliwościami i wykształceniem, dlatego powinny powstawać programy dokształcania osadzonych, zapewniające im możliwość odniesienia sukcesu, rozszerzać kwalifikacje, nauczyć dyscypliny, odpowiedzialności i poszanowania dóbr finansowych. Praca osób pozbawionych wolności winna łączyć pozytywne działania społeczne i odbywać się z poszanowaniem podstawowych praw pracowników. Analiza badań przedstawiona w niniejszym opracowaniu pokazuje, że skazani chcą pracować, ale nie mają ku temu możliwości z powodu braków na rynku ofert pracy. Badacz dopuszcza sytuację, iż więźniowie podejmują pracę często tylko dla osiągnięcia pewnych korzyści z tym związanych i zdaje sobie sprawę, że nie ma to nic wspólnego z osiąganiem wychowawczych walorów pracy, jednakże pomimo możliwości zaistnienia ujemnych czynników i ukrytych kalkulacji osadzonych, rola jaką odgrywa zatrudnienie i podejmowanie pracy przez osadzonych, jest bardzo istotna w ich procesie resocjalizacji i readaptacji społecznej³⁹.

³⁹ J. Karyś, *Znaczenie pracy w resocjalizacji osadzonych na przykładzie Zakładu Karnego w Herbach*, Maszynopis pracy magisterskiej, Częstochowa 2018, w posiadaniu autorki, s. 130–132.

Także w 2018 roku przeprowadzone zostały badania dotyczące współpracy Zakładu Karnego w Herbach z okolicznymi jednostkami samorządowymi oraz zakresu tej współpracy, jej związków z resocjalizacją i reintegracją społeczną. Okazało się, że czynniki związane ze współpracą Zakładu Karnego z samorządami mogą mieć charakter wewnętrzny i mieć związek z osadzonymi, ich gotowością do podjęcia konkretnych działań na rzecz samorządów, zachowania się osadzonych przed i w trakcie odbywania kary oraz od kwalifikacji prawnej popełnionego przez nich czynu. Powiązane mogą być także z wewnętrznymi predyspozycjami posiadanymi przez danego osadzonego. Czynniki wpływające na współpracę Zakładu Karnego w Herbach z okolicznymi jednostkami samorządowymi mogą mieć również charakter zewnętrzny (środowiskowy), który związany jest z czynnikiem ustawodawczym, oraz czynnikami środowiskowymi takimi jak: postawy środowiska społecznego, otwartość na współpracę z Zakładami Karnymi samorządów terytorialnych. Współpraca Zakładów Karnych, w tym również w Herbach, z jednostkami samorządowymi, jest też efektem wzajemnych interakcji między tymi czynnikami. Widoczne są obszary warunkujące aktywność zawodową osadzonych. Wśród nich niebagatelną rolę odgrywają kompetencje osobiste, wystąpienie potrzeby resocjalizacji, czyli dokonania zmian we własnych zachowaniach i postawach osadzonych, potrzeba readaptacji społecznej, zwalczania przez skazanych poczucia osamotnienia, potrzeba bycia użytecznym.

Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej podaje w swych statystykach służby więziennej, iż zatrudnienie w polskich więzieniach w dniu 30 kwietnia 2018 roku, wśród skazanych i ukaranych, wynosi ogólnie 35 555 więźniów, z czego zatrudnionych odpłatnie jest 16 050 więźniów, natomiast nieodpłatnie – 19 505 osadzonych. Skazani i ukarani zatrudnieni nieodpłatnie pracowali w tym okresie między innymi przy pracach publicznych (1 393 więźniów) oraz przy pracach na cele charytatywne (418 więźniów). Statystyki wskazują także, iż współczynnik powszechności zatrudnienia skazanych i ukaranych wynosił w kwietniu 2018 roku 52,5%. Dokonując porównania tegoż współczynnika powszechności zatrudnienia skazanych z marcem 2018 roku, zauważa się wzrost o 0,4%.

Podkreślić należy fakt, iż każde wsparcie udzielane Zakładom Karnym przez samorządy, jak i wsparcie Zakładów Karnych dla samorządów, jest ograniczone i ściśle odgórnie określone oraz musi mieścić się w ramach przepisów prawa. Ogromnie ważne jest w tym względzie właściwe dopasowanie rodzaju wsparcia, źródła jego pochodzenia i rozmiaru – dostosowanego do oczekiwań oraz indywidualnych potrzeb i możliwości zainteresowanych stron współpracy. Zdaniem badacza powinno się stale zwiększać ilość stanowisk pracy dla osadzonych, jak również powinny być podwyższane standardy ich pracy. Badacz uważa także, że więcej osadzonych powinno pracować na rzecz ludzi starszych i osób niepełnosprawnych. W obecnej sytuacji migracji za pracą osób w wieku produkcyjnym do krajów ościennych i tworzenia się euronrodzin, jak również niewystarczającej opieki nad słabszymi grupami społecznymi oraz rosnącym zjawiskiem starzeją-

cego się społeczeństwa, większa pomoc osadzonych w tym zakresie mogłaby przynieść obopólne korzyści, zarówno dla grupy osób wspomaganych, jak i dla osadzonych. Proponowane szersze tego typu wsparcie dla społeczeństwa zapewne pozwoliłoby na rozwój wyżej omawianych i badanych kompetencji społecznych. W czasie obecnej polityki prorodzinnej Rządu RP ten temat, zdaniem badacza, powinien być również uwzględniony w polskim więziennictwie oraz podczas planowania współpracy Zakładu Karnego w Herbach z okolicznymi jednostkami samorządowymi⁴⁰.

Podsumowując należy podkreślić konieczność zaistnienia wielokierunkowych oddziaływań na osoby osadzone. Wielokierunkowość oddziaływań daje większe szanse osiągnięcia wcześniej zamierzonych resocjalizacyjnych celów, zarówno tych minimum, jak i maksimum. Działanie takie jest konieczne ze względu na poziom dewiacji społecznych osób osadzonych, ich stan emocjonalny, rodzaj popełnianych czynów, wewnętrzną potrzebę samego osadzonego dokonania zmian w swojej osobowości, postawach i zachowaniu. Istotne znaczenie w procesie terapeutycznym i resocjalizacyjnym ma wiek osadzonego, który może wskazywać na trwałość reprezentowanych przez siebie zachowań aspołecznych czy dewiacyjnych oraz na stopień skuteczności przeprowadzanych terapii korekcyjnych. Tylko indywidualnie dobrana psychoterapia i wielopłaszczyznowe oddziaływanie, po wcześniejszym wnikliwym rozpoznaniu sytuacji osadzonego, może dać pozytywne wyniki resocjalizacji i właściwej readaptacji społecznej osadzonego.

Bibliografia

- Atroszko P., *Formy oddziaływań penitencjarnych. Wprowadzenie*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, Wydawnictwo, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Warszawa 2016.
- Bedyński K., *Więzienna Kolonia Rolnicza w Mrowinie (1933–1969)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Buczyńska A., *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Chmurska-Fetkow A., *Formy oddziaływań psychoterapeutycznych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996.
- Dubiel K., *Wstęp*, [w:] *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, K. Pierzchała, C. Cekiera, Toruń, 2008.
- Geremek B., *Litość i szubienica*, Warszawa 1989.
- Hołyst B., *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, red. B. Hołyst, t. 1, Warszawa 1984.

⁴⁰ Tamże, s. 120–121.

- Jaki P., *Zatrudnienie skazanych w Polsce na tle porównawczym. Zagadnienia wybrane*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95.
- Juwa M., *Kształcenie w procesie resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 78.
- Karyś A., *Współpraca Zakładu Karnego w Herbach z okolicznymi jednostkami samorządowymi*, Częstochowa 2018, Maszynopis pracy magisterskiej w posiadaniu autorki.
- Karyś J., *Znaczenie pracy w resocjalizacji osadzonych na przykładzie Zakładu Karnego w Herbach*, Maszynopis pracy magisterskiej w posiadaniu autorki.
- Kłak Cz. P., *Zatrudnienie skazanych w wybranych państwach europejskich. Analiza porównawcza*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95.
- Kwiatkowski B., *Proaktywne konstruowanie przyszłości w izolacji więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
- Lipkowski O., *Resocjalizacja*, Warszawa 1987.
- Machel H., *O skuteczności resocjalizacji*, Gdańsk 1992.
- Machel H., *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001.
- Majewski A., *Problemy kadrowe i organizacyjne więziennictwa w województwie opolskim*, [w:] *Polska resocjalizacja i więziennictwo Konteksty – praktyki – studia*, red. Z. Jasiński, D. Widelak, Opole 2009.
- Musiąła A., *Ewolucja prawnej regulacji zatrudnienia więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 85.
- Nawój-Śleszyński A., *Problemy indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83.
- Nawój-Śleszyński A., *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
- Oowska-Rembecka A., *Programy oddziaływań penitencjarnych na przykładzie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Warszawie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
- Pospiszyl K., *Resocjalizacja. Teoretyczne postawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998.
- Przesławski T., *Manifest penitencjarny. O nowej organizacji pracy więźniów*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
- Przesławski T., *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Raś D., *O poprawie winowajców więzieniach i zakładach dla nieletnich*, Katowice 2006.
- Stępnia P., *Zatrudnianie więźniów we francuskich i polskich zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90.

- Szczepanik R., *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
- Szymanowska A., *Wyzwania wobec działań penitencjarnych i postpenitencjarnych w świetle zmian demograficznych uwięzionych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 90.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000.
- Wilk W., *Oddziaływanie resocjalizacyjne i rewalidacyjne wobec ociemniałych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996.
- Wiśniewska K. A., *Koszty kary kryminalnej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
- Zimbardo P.G., Ruch F.L., *Psychologia i życie*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1994.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*, Dziennik Ustaw z dnia 5 sierpnia 1997 r., nr 90, poz. 557.

Źródła elektroniczne:

- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)*, Organizacja Narodów Zjednoczonych 2015, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf [dostęp: 6.01.2019].

Diversity of resocialization methods of prisoners in detention

Summary

The article describes the various areas of influence on prisoners in order to achieve visible changes in the behavior, personality and attitudes of the prisoners. Depth in the induced changes in the inmates indicates a properly conducted resocialization with the application of social rehabilitation rules. The aim of prisons is to achieve resocialization goals of the minimum and maximum and proper social re-adaptation after the prisoner leaves prison.

Keywords: correctional institution, resocialization, methods of resocialization.